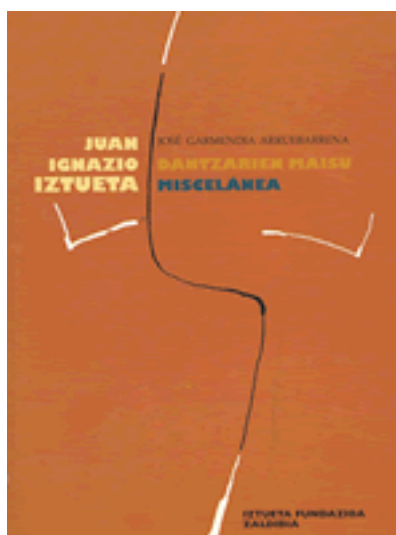

BIBLIOGRAFIA

OLANO, BERE OINORDEKOA

DANTZEN HISTORIAREN BEHARRA

Nahiz eta guk lehen oinarri-oinarrizko gauza batzuk aipatu, noiz, gure probintziako zein herritan eta zein dantza dantzatzen ziren azal liezagukeen azterketa historiko bat egiteke dago oraindik (83). Iztuetak egiten dituen baieztapen orokorretan huts egiten du, *Gipuzkoako Dantzak* liburuan esaten du Gipuzkoako herri guztietan dantzari on eta trebeak ezagutu dituela, eta gero nolabaiteko ospea duten herri hauek aipatzen ditu: Amezketa, Andoain, Azpeitia, Hernani, Idiazabal, Irun, Lazkao, Orendain, Ormaiztegi, Erreterri, Donostia, Tolosa, Ordizia eta Zaldibia. Iparraldekoak ezik, berak gertutik ezagutu egin zituen herriak dira. Hala ere, zenbait gauza argitzen diguten datuak baditugu. Adibidez Zumarragan, 1882. urtean, ez zeukaten dantzaririk eta kanpotik ekarri zituzten.

Zaldibiko dantzak aintzinako tradizioetik datoz, 1653. urtean Bautista Olanok Corpus, San Juan eta Santa Fidesera etorritako musikari eta dantzariei "nueve ducados de bellón" ordaindu zien. 1703 urteko otsailaren 17an, Udaletxeko liburuetan irakur dezakegunez, "más dió en data 90 reales que pagó por el gasto que hicieron los que en la procesión del día del Corpus del año de su mayordomía danzaron en danza de espadas, en acompañamiento de Nuestro Señor."

Dantza liburuaren aprobazioan Jose Ramon Elorzak adierazten duena txit argigarria da (84). 1801 urtea, hau da, Iztueta gartzelaratuak urtea baino aurreagoko garaiari buruz ari da: "Aun no pocas veces he presenciado en su nativo lugar de Zaldibia, diversidad de danzas y bailes, en particular de sólo hombres, adiestrados y capitaneados por él" (85).

Garaien arabera, dantzak gorabehera handiak izan ditu. Gogoratzekoa da XVIII. mendearen erdialdean sortu zen eztabaida beroa; bertan zilegitasuna, ediktua, Mendiburuk dantzen kontra izandako jokabide zorrotza, A. Larramendiren defentsa sutua, Angelus ondoren eta jaia-biharamonetan txistu eta danbolina kentzea (1746. urtean Jose Idiaquez zinegotziak Azkoitiko udalari danbolina kentzea proposatu zion), euskal tradizioen maitalea zen Gorosabel baten herrimin eta tristurari buruz, 1794, 1807 eta 1832 frantsez inbasioei atxikitzen diolarik "cuyos ejércitos introdujeron en España y en particular en esta provincia, los vales, contradanzas, rigodones,..." zaldun nagusiak eta bere emazteak ez zirela ateratzen herriko plazara dantza egitera, lehen askotan egiten zen bezala; Pray Bartolome Santa Teresa karmeldarrari buruz e.a.

Ikus dezakegunez, ez zen garai ona izan XVIII. mendeko bigarren erdialdea. Txarra baita XIX. mendearen lehen laurdena ere, Donostiarentzat 1818tik 1832ra arte onak eta egun horretatik 1839. urtean izenpeturiko Bergarako konbeniora arte, ia hutsak folklorearentzat. Dudarik gabe ez ziren dibertsiorako garaiak.

Iztuetaren bizitza gorabehera handikoa izan da. 1837. urtean Esteban Gaztanagaren aurrean Villafrancari emandako eskritura batetan Zaldibiko bizilagun bezala agertzen da. Liberala izanda (eta bere zeinupean Donostia egonik) Goierriko eskualdera nola pasa ahal izan ote zen? 1839ko Eguberrietarako bere jaioterrian egon behar zuen Seguran 1840ko urtarrilaren 26an, Luis Astigarragari erregutzen baitio "estimare que

diga Ud. si piensa detenerse en esta villa algún tiempo o pasar en breve a San Sebastian" (86).

IZTUETAREN IKASLEA

73 urte zituela bere jaiotetxera erretiratu zen; Jose Antonio Olanok 19 zituen eta Iztuetaren etxe ondoan jaio eta bizi zen; bere aurreko plazan maisuak irakasten zien eta, bere gaztaroan bezala, dantzari taldea sortzen ahalegindu zen.

Gipuzkoako Dantzak liburuak 36 dantza jasotzen ditu eta oso ondo dago. Esan genuen (eta uste dugu Iztueta kontziente izan zela) beste herrialdeetako folkloristei aurre hartu ziela bere argitalpenarekin. Berak dantzatu, jaso eta deskribatu zituen, gipuzkoarren memorian gal ez zitezen. Ez da meritu gutxikoa, Probintziako udaletxe guztietan liburua egon zedin saiatu zen.

Baina ez zen nahikoa. Hutsaren hurrengo gerta zitekeen. Hau jakinik, urte askotako eta batez ere azken urtetako ahaleginak eman zuen fruturik: hainbat denboran pizturik eutsi zion zuzia nori entregatua aurkitu zuen. Ahozko tradizioak dioenez, zerbait atzeman zion gorpuzkera ertaineko gazte argal eta lirainari. Bestalde, egokiera ezin-hobea zen: Bergarako Konbenioa 1839. abuztuaren 31an izan zen. Fray Jose Ignacio Lasak (87) idazten duenaren arabera euskal hiru probintzietako ordezkariak bakearen aldeko hitzarmenean eraginkorki hartu zuten parte, egokia iruditzen zitzaien gertaera haren aztarnak eta oihartzunak etorkizunera helaraztea; horretarako bi bide aukeratu zituzten: monumentu bat eraikitzea eta konbenioaren urteroko urteurrena ospatzea. Bigarren bideak eraginkortasun handiagoa izan zuen. Lehendabiziko bi urtetan ohore handiz ospatu ziren (88). 1841eko gastuak zehaztu ziren eta otordua ezik, Iztuetarena da altuena, konpartsaren kontua 3.250 erreal. Baina 1840 urtean bertan egon zen konpart sarekin, Agustín Iturriagak Hernanitik urte horretako azaroaren 30ean idatzi zuen: "Celebro que haya tenido la satisfacción de disfrutar en el campo del abrazo los días gloriosos de que era usted tan digno. He apuntado la especie de que deben las Provincias preparar premios para los mejores bailarines..." (89).

Horren hariaz Allende Salazarrek gordetako lau kopia idatzi zituen Iztuetak; hauetako batetan dio:

**"Iru Diputatu jaun
prestu-ta arguiac
Emen ecusten ditut
Euscaldun garbiac"**

Domingo Irauntak (pertsonaia hau ezezaguna da guretzat) Mutrikutik idatzitako eskutitzean (1844eko abuztuaren 16an) idazten dio: "Este año sería muy conveniente que se celebrara el aniversario del Convenio de Vergara y ejecutase usted con los bizarros jóvenes del País broqueldantza y demás antigüedades" (90).

Ez jatorria, zeren eta aspaldikoa zen dantzen iraupenaren sua, baina Bergarako Konbenioa ospatuz egiten zen festak asko lagundu zion Olanori Iztuetaren jarraitzaile izaten, urtero-urtero harako prestatu behar baitzuen. Uste dut ez naizen ametsetan ari, are gutxiago zertaz ez dakidala mintzatzen ari naizenik, Iztueta bere etxeko aurreko plazan, Olano buru delarik, jo eta ke praktikatzen eta saioak egiten, artez, Gipuzkoako

dantzenugarrez. Antolaketa horretan ikusle nagusi eta ugari zeuden eta ia pertsonaia mitiko bihurtu zen Iztuetaren ospea eta prestigioa. Gipuzkoako Dantzak betiko gordeko eta gordearaziko zituen hantxe geneukan: Jose Antonio Olano.

DATAK ARGITZEN

Euskal Herriko eguneroko edo aldizkako argitalpenetan askotan okerrak egon dira agirietan, ez begiratzeagatik edo egiaztatzeagatik. Agiri hauek Parrokiako liburutetan, udaletan, artxiboetan, oroimen indibidual edo kolektiboetako gordailuetan gordetzen dira. Beraien konpulsak, daten zehazgabetasuna, orokortasuna eta desegokitasuna, ekiditen digu, erliebe zehatz eta argitsua den hodeiertz batean kokatzen gaituztelarik, eta gertaera eta pertsona garrantzizkoengana hurbiltzen.

Jose Antonio Olanoren irudiari buruz oker handiak izan dira, bai bere jaioteguneko fetxan, baita hiltzerakoan zuen adinean. Donostiako Txistularien Elkargoko buruzagiak, Don Antonio Oruetak, Olanoren jaioteguna 1818an kokatzen du, hil zen adinaren arabera: (1882 urtean, 64 urtez) (91). Don Jose Ignacio Montes (goian bego) Goizaldiko buruzagiak, 1982 urtean omenaldia espero zuenak, Txistulariko datuei jarraituz, Olanoren jaioteguna oker ematen du.

Baina Altzagako Don Bonifacio Lasa, Ordiziako Azentzioko Amaren Parrokiako apaiz ekonomoak ere, informazio faltarengatik edo, "Quamdoque dormitat bonus Homerus" huts egin zuen, eta heriotza agiria egiterakoan "64 urte" jarri zuen, 61 zituenean. Jose Maria Donosty eta beste dibulgatzaile batzuek, 68 urtera arte luzatu zioten bizia. Agirietan egiaztatu dugunez, Jose Antonio Olano 1821eko ekainaren 29an jaio zen, eta 1882ko uztailaren Un hil zen, Ordizian; beraz 61 urte zituen (92).

Jose Antonioren gurasoak Gaintzako Jose Miguel de Olano (93) eta Zaldibiko Maria Antonia Irastorza ziren. Zaldibin ezkondu ziren (94) eta zenbait urtetan Gaintzan bizi izan ziren, bertan 1809ko uztailaren 15ean Mari Carmen lehenengo alaba jaio zeiarik (95). Bigarren semea Jose Ignacio (1818-7-3) (96), hirugarrena 1821eko ekainaren 29an gure dantzaria den Jose Antonio de Olano (97), laugarrena Juan Antonio (1824-10-28) (98) eta bosgarrena Ramon Antonio (1828-7-22) (99).

Lau anai-arrebak izan ziren dantzari; sutsuak izan ere! Baina lijertasunari esker eta gogor saiatu izanaren poderioz, Jose Antonio nabarmendu zen benetan. Ikus ditzagun marko historikoa eta dantzen nondik norakoa.

MARKO HISTORIKOA

Lazkaoko komentuko karmeldar erlijiosoak. Fray Lucas de San Antoniok, sinatu zuen gure dantzariaren bataio-agiria. Jose Ignacio de Echave, 1784eko otsailaren 18tik 1822ko abuztuaren 19ra arte parrokoa izan zena (100), oso zahartuta zegoen. Eta 1819ko uztaila eta abuztuan Fray Ambrosio de la Madre de Dios del Camino azaltzen da teniente bikario, 1821eko urtarrilaren 14an Fray Lucas de San Antonio, eta 1823 eta 1824ean Jose Antonio de San Esteban eta Fray Lucas de San Antonio, guztiak karmeldarrak (101).

1806 urtean Fray Pedro de Argayak Maragato beldurgarria harrapatu zuen, eta gertaera entzutetsu hori oraindik ere aipatzen da. Herrigunea 18 etxez eta 96 familiaz osatuta

dago. Artzantzan eta laborantzan aritzen dira hauek; eta, nahiz eta 1809an udaletxeko aktak Jose Erregeari, Napoleonen anaiari, fidelitasunean zin dagiotela sinaduraz beterik egon eta San Jose festa danbor eta danborilariz, zahagiz, kanpai bueltakoz eta Te-Deuma kantuz ospatu, Napoleonen inbasioaren ondorioz herriak lapurreta eta miseria jasan behar izan zituen, eta hau 1819ko bisita pastoraleko aginduetan agertzen da, Severo Adrianek egina (102).

Giroak kutsatzen zuen sentimendu erlijioso pertsonala isladatzen zuen "Galbarioco bidea" idatzi zuen Francisco de Ignacio de Jauregik; bera hil zenean, 1829 urtean utzitako "beneficiado" postua Francisco de Ignacio de Lardizabaiek, "Testamendu zareta berrico condaira"ren autorea zenak, hartu zuen 1831 urtean. Tentsio politikoa bistakoa zen, Francisco de Ignacio Urretavizcayak mendira ihes egin zuen lehenengo gerra karlistan, eta orduandanik ordezkotzako bikarioa izan zen; bere ilobak, Lardizabaiek, 1839ko irailaren 7ra arte sinatu zuen, 1834 eta 35eko data jakin batzuetan ezik. 1834 eta 1935ean Zaldibiak izan zuen espetxe edo gordailuan Juan Carlos V Erregearen (batzuetan "nuestro rey" idazten du) ejertzitoko 16 boluntarioen heriotza sinadura eman zuen. Ikus daitekeenez, dantzariaren haurtzaroa eta gaztaroa tentsio politiko giro batetan iragan ziren.

BERE JOKABIDEAREN HISTORIA LABURRA

Iztueta zahartzaroan, bere indarra eta horren ondorioz datorren Zaldibiko dantzaren aurreprestakuntza azaltzeko Bergarako Besarkadaren urteurrenaren oroipenari atxikitu behar zaio. Lau urte ospatzen da (1840-1844). Badago bere jaioterrian, txistu eta danboril, dantza eta aurrekuarekin jarraitzen zutela demostratzen duen agiritik; batez ere, festa garrantzitsuenetan: San Juan, Corpus eta Santa Fe zaindariaren festetan, hau da, urriaren 6an eta ondorengo egunetan. Dudarik gabe, Olanok ezagutu eta dantzatzen zituen. Baina Iztueta bere maisua izan zen nahitaezko agur horretan bere gaztarora itzultze eta herrimin ordu horietan (1785-1790) talde baten buru zenean, 36 dantzan erakutsi ziona eta buruzagi bihurtu zuena, hau da, talde horien kapitain izendatu zuena. Beregan aurkitu baitzituen dohai horiek, pelotarekin batera gehien gustatzen zen herri dibertsio eta ikuskizun horiek gorde, zaindu eta irakatsi zituena.

Gogoan eduki behar ditugu Iztuetaren gaztaroko zenbait pasarte ahaztuezin, izen asko adierazten dizkigu bertan (Martin danborilaria, Ricardo dantzaria, Diego Beltza, Juan Martin marragatzailea, Longinos errementaria) eta herritik gertuen zeuden dantzarien baserrien izenak: "Berdillari", "Ola-koa", "Zubieta". Ah zer nolako poztasunez irakurtzen ditudan hain ondo osaturiko ahapaldi erritmiko eta ederrak!:

"Gaur ezpata dantzari
aurren azkendari
Korpus ta San Juan
dituztela gogoan,
Zaldibitarak,
gazte eta zaharrak,
oi dabilta dantzan
bere erriko plazan..."

Bergarako Konbenioaren oroipen edo urteurrenetan Jose Antonio zenbait urtetan dantzari taldearen buru aritzen da. Baita 1845eko abuztuan ere, Iztueta bere azken

ordutan aurkitzen denean euskaltzalearen anaia zen Don Jose M⁸ Lardizabalen laguntzarekin Arrasaten Erreal sendiaren aurrean lortutako ospeaz alai eta pozik Zegoen. Errepika dezagun bere adierazpena: "Ondo gera, mutillen berri onak ditugu". Ez dakigu Olano azken orduetan han aurkitzen zen, baina ziur gaude dantzen testamentua eta emaitzak berak hartu zituela.

Hurrengo urtean, 1846an eta Ordizian, gure dantzaria bertakoa zen Maria Lekuona Gaztañagarekin ezkondu zen. Ezkontzetan hori zen ohitura. Azter dezagun eginkizun hau: "El día 4 de mayo de 1846, yo el infrascrito del vicario de la Parroquia Santa Maria la Asumpta de esta villa de Villafranca por comisión especial suya y después de haber publicado en tres días festivos en esta parroquia y en la de Zaldivia las tres proclamas conciliares, según dispone el Santo Concilio de Trento, y no haber resultado impedimento alguno, cerciorado también de estar instruido en la doctrina cristiana y haber recibido los Santos Sacramentos de Penitencia y Comunión, asistí al matrimonio que con previo consentimiento de sus interesados contrajeron con palabra de presente entre sí Jose Antonio Olano y Maria Leona Gaztanaga, ambos solteros, el natural y vecino de Zaldivia, ella hija legítima de Domingo de Gaztanaga y Maria de Usabiaga, ya difuntos, naturales y vecinos que fueron de Villafranca. Fueron testigos Ignacio Olano, Manuel Esteban Otamendi y otro. Acto continue recibieron las bendiciones nupciales y se velaron en la Misa que celebre en la capilla llamada de San (...) y en fe de ello firmé a una con el S.Vicario, Pedro de Artamendi. Don Luis Gonzaga Esberena (Libro 8 de casados, 1845-1898, n 2, folio 2,vuelto)".

Honek zer esan nahi du? Olano, ezkondu zenez geroztik, Ordizian bizi izan zeia? 1838ko irailaren 26tik 1856era ez Zaldibiko eta ez Ordiziako parrokiako bataio liburuetan ez da agertzen bataiatutako seme-alabarik. Litekeena da (eta ez dugu inoiz berririk izan) , seme-alabarik ez izatea. Baina galdera da: noiztik bizi izan zen Jose Antonio Olano Ordizian? I

Ez da erraza ahoz aho iritsi zaizkigun datu eta berriak egiaztatzea. Kasu honetan Iztuetaren arreba baten ilobarengandik jaso dugu datua, berak adierazi zuen Olano Ordizian kokatu zeia, Zaldibian karlisten gatazkan txistua eta danbolina desagertu zirelako eta ondoko herriak laguntza handiagoa ematen ziolako. Baina zein gatazketan? Ezin izan zitekeen lehenengo gerra karlistan, ezta Santa Kruz apaizaren gorabeharak zirela eta, Zaldibian 1872-1876ekoan ere. Agian Alzaa generala Aralarren preso hartu zuten eta Zaldibian Urbistondok fusilatu zuen 1848-49 urteetan eragotzitako matxinadari buruz ari da (103).

Gabriela Vives Almandozek 1854 urtean Olano Ordizian kokatzen du datu batzuen arabera. Eta esaten denez, baliteke dexente urte aurrerago izatea: "En la Sala Consistorial de la villa de Villafranca, a siete de enero de mil ochocientos cincuenta y cuatro, por fe de mi el infrascrito (...) nombraron por (...) para mayordomo de fábrica a José Antonio de Olano" (104). Oso adierazgarria da ondoko urteak aipatzen dituen agiria: "En la Sala Consistorial de esta villa de Villafranca, a 18 de julio de 1858 (hay que recordar que las fiestas de Villafranca son por Santa Ana) por fe de mi el Secretario, se reunieron en Ayuntamiento los señores (...) y por último se acuerdo decir al bailarín Don Jose Antonio de Olano que le daría 400 reales con tal de que baile; por su cuenta la colocacion del tablado y demas gastos que ocurran con dicho motive (Libro de decretos 1857-1863, folio 17, vlto.)". Hala ere, 1873 urterako dantzen eskola ezarria zuen

Ordizian Pujanak --bere aitorpenez--1868 urtean jaio zen eta bost urte zituelarik hasi zen joaten.

Ahozko tradizioaren arabera, 1856 urtean, eta aurretik kontratatua, Bilbora joan behar izan zuen Ordiziako dantzari eta txistulariekin, hara joateko erabili zuen ibilgailua bere anaia zaharrenaren bi idiz tiratako gurdia izan zen. Folkloreari ekarpenarenugarra eta amodioa. Gurdia gurdi-bela batez estali zen, euri, haize eta eguzkitik babesteko. Joan-etorrian bost egun eman zituzten, eta gastuak kalkulaturakoak baino altuagoak izan ziren.

1856 urtean Iruñeko udalak kontratatu ere zuen, baina bidaia oinez egitea erabaki zuen. Uztailaren 6an goizaldera atera ziren Ordiziatik eta Aralar mendikatea zeharkatuz ilundu baino lehen iritsi ziren Iruñara. Badirudi uztailaren 7an, San Fermin egunez, Nafarroako hiriburuko plazan dantza egin zutela, eta inork ez zuen beraengan nekerik nabaritu.

BERE MAISUARI BURUZKO PUJANAREN OROIMENAK

Jose Lorenzo Pujanaren Olano maisuari buruzko oroitzapenak ez dira ez oso zehatzak. 1868 urtean jaioa, Ordizia Donostia errepide nagusi zaharreko kanposantuko aldapa baino lehen zegoen Intxausti-berri baserrian (Oreja eta Faus soroen parean Eloseginean) txiki txikitatik hasi zen dantzan ikasten.

Olanok han dantza eskola zuen --Gipuzkoako lehena dela uste dugu-- eta bertan mutil talde handi bati irakasten zion. Badirudi dantzetarako zailtzearren sabaitik zintzilik bi eratzunez osaturiko gimnasi tokia zuela. Pujanak honela gogoratzen ditu urte horiek: "era yo un chiquillo de cinco años, demasiado travieso que no dejaba en paz a los demás. El maestro me expulsaba de clase todos los días, pero yo volvía al día siguiente como si nada hubiera pasado, porque a pesar de todo tenía afición. Pero algo debió de ver en mí aquel buen Olano cuando me perdonaba mis diarias travesuras. Por fin logró que me comprometiera a ver el auresku. Lo baile públicamente con el cuadro de "Dantzari-txikis" el tercer día de las fiestas patronales de Santa Ana. Parece que bailé bien, pero como además era tan pequeñito, el público se fijó más en mí. A los ocho años era el jefe del cuadro de dantzaris de Villafranca. Un día, en Cestona, me hicieron bailar un zortziko especial, compuesto para mí y el barón de Sangarren me tiró al tablado unas monedas de oro. Yo las recogí casi asustado y se las entregué ante en público a mi buen maestro Olano".

Zumarragako Santa Isabel jaiak zirela eta, 1882ko uztailaren 2an izan zen Olanoren azken aktuzioa. Hau ez zegoen dantzarien taldean eta ezpata dantza dantzatzera gonbidatu zuten, Antiguako ermitan, Gipuzkoako ermiten katedralera, nahiz eta badirudien inoiz ez zeia ermita izan, antzinako parrokia baizik. Francisco Olanan apaizgaiak auresku kementsu batetan aurka egin zion maisuari eta dantzari ona izan zitekeen, baina "tomo vocación para sacerdote y tuvo que dejar de ser capitán". Faustino Echevarrietak esaten duena kontutan izan behar dugu: "En los bailes gizon-dantza, el mal llamdo auresku, es el que primero baila y no el baile en sí, formaban parte dos cuadrillas y la cuerda partida en dos. Por el baile del desafío se dilucidaba la primacía del baile, un jurado determinaba quien se había hecho acreedor a ser el aureskulari. Al finalizar era un detalle de los hombres obsequiar a los demás con rosquillas y vino duke" (105). Bi dantzariren arteko desafío-dantzan ez zuen maisutasunik eta artazietan

ez zuen amore eman nahi damaren aurrean eta esfortzuak lehertu egin zuen. Pujanak bere ikuspuntua eman zuen: "Al terminar se sintió algo indispuerto y se bajo de la ermita a pie a Zumarrga y se retiró a la cama. Al día siguiente, marchó a Bilbao en el tren para terminar o firmar el compromiso de actuación de su cuadro, pero en la estación de Achuri se sintió mal y tuvo que volver a casa en el primer tren, y una vez en Villafranca fue asistido por el médico de Marcelino Aguirrezabala; le reconoció detenidamente y le dijo que se le habían reventado los intestinos y que podía hacer el testamento. Entonces llamó a uno de sus discípulos, que se llamaba Gregorio Armendariz (de oficio herrero) y le dijo: me muero y por Dios te suplicó que continúes con los bailes para que no se pierdan nuestras buenas costumbres, y en el camarote tienes dos cajas, una con las herramientas del baile y otra con las ropas u albarcas del juego de la pelota y todas para tí."

Jose Mª Donostyk lehen transkribatutako testigantza hartzen du *La hoja de Lunes*-en: "A sus sesenta y ocho años de edad, parece que Olano bailó por última vez en la ermita de Santa Isabel de Zumarraga... y que el medico Marcelino Agirrezabalaga le dijo que se le habían reventado los intestinos, y que, por consiguiente, podía hacer testamento". Eta bukatzen du: "No sé si ese diagnóstico se ajusta a los cánones de la Facultad; pero el hecho es que Olano murió, no digamos que al pie del cañón, como, sin metáfora, pudo decirse de Churruca, sino en aras del baile, derrengado y que "derrengada es palabra que define uno de los pasos o mudanzas de los antiguos bailes".

Zumarragako aureskua dantzatu eta handik bederatzi egunetara hil zen Olano, uztailaren 11an. Pujanaren esana da Olano dantzan galtza motzetan, Aragoiez jantzita nabarmentzen zeia. Olanok ikasle asko izan zituen, baina benetako oinordekoa eta bizitza guztia dantzari emana Jose Lorenzo Pujana izan zen. Aldi honetan gogoratu behar ditugu Gregorio eta Braulio Armendariz eta Justo Irastorza Ordiziarrek, "Miserere"k dardara eta atsekabea egiten dugun autorearen Don Vicente Goikoetxea, Aramaionako musikari gorena; eta Francisco MTM Olaran. Azken honetaz "Eusko-Ikaskuntzak" argitaratutako euskal dantzen melodien liburuaren hitzaurrean Aita Donostik honela idazten du: "Le conocí por haber venido durante algún tiempo a nuestro Colegio de Lecároz a enseñar a nuestros alumnos los bailes vascos en el año 1916. El nos dejó como recuerdo la bola coronada con una banderita (diríamos tirso) con la que Iztueta bailaba delante de sus cuadrillas".

Zaldibia Gipuzkoako dantzak gordetzeko abiapuntua bada, Ordiziari dagokio dantza horiek zabaldu eta hedatu izanaren ohorea.

ATZERANZKO KRONIKA

Batzuetan, atzera egitea gustatzen zait, eta hori da egin dudana azken egun hauetan: 1929.eko iraila-urriko *Txistulari* aldizkaria birpasatuz. Donostiako Txistulari Elkarteko buruak, Don Antonio Oruetak sinatzen duen Iztueta eta Olanoren izaeraren estudioa egin ondoren, aipatutako urteko irailaren lehenengo igandean, "Eusko- Ikaskuntzak" antolatutako ekintzen kronikan murgiltzen naiz; hauek Zaldibian ospatu ziren, Iztueta eta Olanoren herriko seme kuttunen ohorez. Kronika idazten duenari festak zirrara sakona egin zion, eta kronika horrek iraganeko giroa harrotzen du:

"Por su sencillez, por la decoracion de la escena, porque con aquella fiesta se rendia un homenaje a dos hombres humildes, de esa categoría que tanto produce el Pais Vasco,

flores de fuerte aroma que por este se descubren, que en su humildad se esconden entre hierbajos que crecen para ocultarlas..."

Piska bat aurreraxeago esaten du:

"Feliz idea de la Sociedad de Estudios Vascos la de realizar ese proyecto que culminó en esa fiesta vasca que recordaremos siempre que como melodía de la montaña llegó a nosotros sencilla y dulce, como canto de pastor que sube su voz y no puede descender a la ciudad sino que se eleva hasta los picachos para elevarse luego al cielo..."

Egin ziren ekintzen deskribapenean, azaldu ziren pertsonalitateen zerrenda egiten du: Gipuzkoako Diputazioko burua zen Don Jose Angel Lizasoain; Donostiako Alkate zen Don Jose Antonio Begiristain, Gipuzkoako Diputazioaren izenean Gaytan de Ayala fauna, Bizkaiko Diputazioaren izenean Don Alejandro Gaytan Ayala, Araba eta Nafarroako ordezkariak; Diputazioko presidente ohia eta Sociedad de Estudios Vascos-eko burua zen Don Julian Elorza; Erakunde honen idazkaria zen Apraiz jauna; Academia de Txistu y Bailes Guipuzcoanos-eko burua zen Aita Donosti; Gernikako Don Juan Allendesalazar; eta Euskerako Deklamaziokoak: Don Juan Aragueta, Don Telesforo Aranzadi, Don Bonifacio Etxegarai, Don Jose Agirre, Don Siverio eta don Bernardo Zaidua, Don Jose Mendizabal/ Don Luis Urteaga, Don Gregorio Mujika, Don Migel Urreta, Don Antonio eta Don Policarpo Elosgi eta Don Toribio Alzaga; Donostiako Txistularien Elkarteko burua zen Don Antonio Orueta; "Euzkadi" egunkariaren errepresentazioan Ormaetxea jauna eta "La Voz de Guipuzcoa"ren ordezkaria.

Ikus daitekeenez, egun hartan Zaldibian Euskal Herriko hainbat barruti edo arlo diferentetako jenderik esanguratsuen izan genuen. Ekintzak honela bilakatu ziren: Udaletxetik elizara joateko atera zen segizioa. Ezpatadantzariak, Aralarko mutilzaharrak, erlikia bezala gordetako lihozko alkandoraz --arbasoek ezkontzako erabilitakoak-- jantzita, burua zetazko koloredun zapiez estalirik eta ezpata handiz hornituak.

"Sociedad de Estudios Vascos" da Biltzar-buru eta, nola ez, ohorezko lekua berarentzat da. Ondoren Donostiako/ Ordizia eta Zaldibiako alkateak, euskaltzale eta beste gonbidatu batzuk. Aldare nagusian ohorezko zaingoa ezpatadun mutilkoteak zuten, eta eliza erabat argitua zegoen. Perossiren meza abestu zen, organo jotzen Don Luis Urteaga zeiarik. Don Martin Elorzak, herriko erretoreak, egin zuen sermoia.

Meza nagusia bukatu ondoren, eta errito berberaz, Iztuetaren , jaiotetxera abiatu ziren agintariak eta gonbidatuak, Donostiako eta Segurako txistulariek jotako Alkate-Soinuaren konpasean. Han, oroitarria estaltzen zuen zapia kendu ostean, Aita Donostiak euskarazko hitzaldi labur bat egin zuen. Hau bukatu eta Aita Donostiak *Sociedad de Estudios Vascos* dantza melodien liburuaren lehenengo argitalpenaren alea eman zion Zaldibiko alkateari.

Ondoren, Olano jaio zen etxera joan ziren; oroitarria bistara ostean, umorez beteriko hitzaldia egin zuen Mokorua jaunak, Olanon zenbait pasadizo gogoratuz: Iruñara dantza egitera joan zenekoa, eta

Eguerdian, horrelakoetan ohi denez, lagunarteko bazkaria izan zen. Gero Donostia eta Segurako txistulariekin kontzertu ederra; Mokoroa atabalari bezala aritu zen. Bezperak egin ziren eta amaitzean Aurreskua dantzatu zuten. Antonio Oruetak eta Ordiziako Iturrioz jauna ziren aurrekulari eta atzeskulari, hurrenez hurren.

Pujana maisua aipatzen da, ahantz ezin daitekeena, Zaldibiko dantzarien koadroa prestatu eta Olanoren ikaslea izan baitzen. Dantzek jarraitu zuten. Angelusaren kanpaikadekin bukatu zen festa. Pentsa dezakegu han egondakoak pozik itzuli zirela bere errietara.

AHAZTUTAKO EGUNA

Esan dugunez, Jose Antonio Olano 1882ko uztailaren 11an hil zen. Orain ela ehun urte, dantzentzat mendeurrenaren data. Komeni den eran ager dadin, bere heriotza-agiriak esaten duena jarriko dugu: "Como cura economo de la Parroquial Santa Maria de la Asuncion de la villa e Villafranca de Guipúzcoa, Obispado de Vitoria, mandé dos sepulturas eclesiásticas en el día de la fecha al cadáver de D. Jose Antonio Olano, natural de Zaldivia, viudo de Dª Maria Leona de Gaztañada y Usabiaga, de edad de sesenta y cuatro años, chocolatero, hijo leg....Falleció día 11 de julio a las cinco de la tarde a consecuencia de apoplegia pulmonar según certificación de facultative, habiendo recibido los Santos Sacramentos de Penitencia, Sagrado Viatico y Extrama Unción y fueron testigos D. Francisco de Otaegui, Presbítero, Coadjutor y D. Tomás de Imaz, enterrador, no hizo testamento. Y por ser verdad firmó en esta villa de Villafranca a doce de julio de mil ochocientos ochenta y dos", firmado: Bonifacio de Lasa. Rubricado (106)

Partidaren sinatzaileak esaten digu txokolategilea zeia. Arlo bat ezagutarazten digu, Olanoren "modus vivendi"a, baina ez bere bokazioa, bere bizitzako sustrairik sakon eta adierazgarriena. Txokolategilearen ordeztu, dantzaria idatz zezakeen. Bere zoriontasuna artez salto egitea izan zen, Iztuetaren "bailar no es otra cosa que cantar con los pies" edo "la danza no es sino una canción con los pies" definizioari jarraituz. Jose Antonio Olano, dantza-maisu eta Gipuzkoako lehenengo dantza eskola sortu zuena, 1845 urtean, Iztuetaren desagerpenaren ondoren, euskal dantzetan gailurrik gorenera iristen da, zeruko izarren antzo ditzira eginez. Nola ahaztu zaitugun ere!! "Sociedad de Estudios Vascos"en egindako omenaldi beroa bezalakoa edo hori baino handiagoa merezi zenuen edo "Eusko Ikaskuntzak" 1929 urtean egindakoa, zure garrantzia onetsiz. Eta zure jaiotetxean hilarria jarritz, honela dion oroitarria hain zuzen:

Olanotar Jose Antonio Jauna
Iztuetaren Euskal Dantzetan
jarraitzaile izan zana
etxe ontan jayo zan
garragarilaren 29^a 1821garren urtean
Zaldibiko udalak
oroitz arri auxa ipiñi arazi zuen
agorraren 1 egunean
1929garren urtean.

Zuzen-zuzenean transkribatu nahi izan dut, euria eta denbora joanak ezaba ez dezan. Aldi berean, Matias Mendizabali, Zaldibiko betiko sakristauari eskerrikeri beroenak, Iturritza etxearen argazkia bidali zidalako, nahiz eta argazki zaharra izan. Gaur hainbeste hitz egiten folkloreaz eta tradizioen itzuleraz, baina zeinen urrun gauden zahar

eta seme gorenak goraipatzeko izpiritutik edo balore handia duena gorde eta preziazetik!! Aurreku tradizionalaren gunea Zaldibiko plaza zen; hau desagertu eta honen ordez historikoa ez den zerbait diseinatu zuten, zuhaitz ilara luzea landatuz. Hobeto egingo lukete Juanito Lopek egindako Iztuetaren soin marraskatu eta hautsia handik kentzea! Nahiz eta ezaugarri fisonomikoei dagokienez gehiegi ez asmatu, amodioz eta debozioz egin zuen, eta prest zegoen berria egiteko. Triskantza horri begiratze hutsarekin lotsa ematen du.

Beste herri eta hiriak, auzo eta alde zaharrak gordetzen saiatzen ; diren bitartean --eta salatu beharrekoa da Zaldibian hirigintza aldetik egin den hankasartzea-- negargarria litzateke Goiko Kaleko alde zaharra edo poligono zaharrak errepidea zabaltzeagatik desagertzea, horixe baita, Zamarretxe eta Txapeletxerekin batera, Iztuetaren jaio eta bizi izan zeneko gunea osatzen duen konjuntua.

Desiragarria litzateke Zaldibiko herriak Iztuetaren 36 dantzen errepertorioarekin dantzarien koadro bat prestatzea. Beraiei egindako omenaldi hoberen eta biziena bera litzateke eta orohar, herri baten historiari egiten zaion aitorrik ederrena.

83 Gipuzkoako udaletxeko liburuen azterketa zehatz bat egitea behartuko liguke, eta hori ez da oraindik egin.

84 Azkoitian, 1824.eko irailaren 18a.

85 Kartzelan egondako urteak, Azpeitiko egonaldia, 1824. udara arte Donostiako ausentzia, eta ez zen Zaldibiara hurbildu 1820. urtera arte (urriaren 6a), Santa Feko jaiak arte; argi dago Elorzaren testigantza Iztuetaren gaztaroa eraman behar gaituela, bere kartzelamendua baino lehen.

86 *Obras inéditas de Iztueta-n*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1868, 199- 200 orr. Allende Salazarrek "Biblioteca Bascófilo"n, Madrid 1887, aditzera ematen duenez Astigarraga Seguraren maisu izan zen, eta bere liburuak edizio ugari izan zuen.

87 "Aportaciones a la bibliografía de Iztueta", azk. orr ; *La Voz de Españatik* (6-III-1968).

88 Archivo Provincial s. 4, 4 zenb-, 144 eta 115 paper sorta. 1840. urtean 23899 erreal xahutu zituzten, 1841.ean 10541 eta 1843.ean 27850.

89 Aipaturiko obra, 193-194 orr. Postatruke guztia (ezagutzen dugun gutxia) interés handikoa da. Penagarria da Iturriagaren gutun askok datarik ez izatea, eta Iztuetak igorritakoa ez da oraindik aurkitu.

90 Aipaturiko obra, ezagutzen dugun Irauntaren eskutitz bakarra; bertan Iztuetari amodiozko poesía batzuk eta "Venta del tocino en Navarra" eskatzen dizkio, Iztueta hauetaz jakitun egiten delarik.

91 *Txistulari* aldizkarian 1829.eko iraila-urria, 8. orr. Artikulua aspaldi idatzi zuen easotar aldizkari batean. Beraz berregintza da, eta 1929.eko Iturritza jaiotetxean hilerrian azaltzen den datarekin kontrastatzen du.

92 *Hoja del lunes* (II-XII-1967), 3. orr. "A propósito de Iztueta" artikuluan. 1954. urtean, Iztuetaren lehenengo mendeurrenean ezagutu genuen José M. Donostik idatzitako prosa emankor eta ederra ezin dugo alde batera utzi; nahiz eta bizi zelarik eta hil eta gero omenaldi bat egin, usté dut ez diotela merezi zuen balioa eman, ez hil zenean ez eta gero ere.

93 "Nacido en 28-IV-1783, hijo de Sebastián Olano y M. Luisa Altuna, vecinos de Gainza. Abuelos paternos, Miguel de Olano y Ana M. de Garmendia; maternos Juan Bta. de Altuna y M. Catalina de Zubeldia. Firma el párroco Diego de Sasiain y Medizabal, que tanto hizo por Gainza (la famosa campana

de cobre de las minas de Aralar) y sufrió también vejaciones en la guerra de la Independencia" (Bataiatuen lehenengo liburua bis, 386 orr.).

94 "En la fecha 21 de diciembre de 1807, siendo testigos Pedro Antonio de Arruabarrena, Juan Francisco de Elosegui y otros muchos vecinos de ésta Firma Josef Ignacio de Echave (ezkonduen 5.garren liburuan) (1787-1863, 13 zenb., 69 orr.). Belatu gabe Joan ziren Gaintzara bizitzera.

95 1 liburua, 205 orr.

96 "Le bautizó D. Juan Bernardo de Echave, y beneficiado y firma con su hermano, Josef Ignacio de Echave (bataiatuen V liburua, 31 zenb.).

97 "Le bautizó el carmelita Fray Lucas de San Antonio, con licencia del Sr. Vicario Josef Ignacio de Echave «que se halla indispueto», habiendo nacido a la una de la mañana", (bataiatuen V liburua, 19. zenb.).

98 "El bautizo corrió a cuenta del vicario. Francisco Ignacio de Urretavizcaya" (V liburua, 39 zenb.).

99 "Bautizado el mismo día de su nacimiento (a las 8 de la mañana del mismo día en que nació)", firma F. Ignacio de Urretavizcaya.

100 "Delató a Iztueta ante el tribunal de la Inquisición de Logroño. Nuestro encarcelado presenta querrela criminal al Obispado de Pamplona sobre la falta de cumplimiento de obligaciones del párroco, y otros excesos que ha cometido al impedir el tránsito por el camino de Calbariota, a sus habitantes y otras extorsiones". (Ikus "Juan Ignacio de Iztueta», Jesús Elosegui, Auñamendi ed., 72 orr.).

101 Datu interesgarria da karmelitek Zaldibiko parrokiarekin azaltzen duten lotura, eta hemengo biztanleak Lardizabal ikasten zuen komentuekin, eta Zaldibiko testamentu askoren mezen eskaintzak, baita benediktoek mantendu eta luzatu nahi izan zuten Carmeneko jaietara etortzeak e.a.

102 Esaten da "no es nuestro ánimo el de oprimir y el de arruinar a las pobrecitas familias", era berean jendea korora ez igotzeko eta elizatik gurdia kentzeko agintzen da. Irufiako apezpikuak 1833.ean bisitara itzuli zen. Lardizabalek bere garaian elizkargu bat zuenean beraren lagun kontsultaria izan zen.

103 Salvador Donato Koronelaren soldadu multzoaren Komandantea Markinako Juan Antonio eta Oñatiko Catalina Gomendioaren semea zen Joaquín Julián Alzaá, 1833. urtean On Carlosen ejerzitan parte hartu zuen Brigadier karguaz. Araba Provintziako Komandante Jeneralera iritsiz. Bergarako konbenioan, bere arabar dibisioarekin Frantziatik erretiratu zen, eta handik 1848. urtean "Mariscal de Campo" kategoriaz itzuli zen, Pretendientearen arrazoia berbiztu nahian. Bi gauza idatzi behar dira: 1.- Zaldibiko Etxabe-enea etxean babestu zela han senideak zituelako, eta dirudenez hantxe egin zuen lo. Oso gauza adierazgarria da Urretavizcaya parroko Karlitzak bere heriotze partidaren esan zuena: "Recibí el sacramento de la penitencia, para lo cual únicamente se le concedió el tiempo

Tradizioak dioenez eliz ondoko Segore-etxean espetxeratuta egon zen, eta hara eraman eta atera zuten begiak estalirik, Olano etxean (Zaldibiko plazan) fusilatua izateko. Esaten da baita ere barkamenaren eramaleak iritsi baino lehen 200 edo 300 metrotatik entzun zuela deskarga. Fusilatua izan zen etxearen orman . 1923.eko data duen hilarri bat dago.

104 Libro de Decretos de Ayuntamiento de Villafranca, 1844-1857.

105 *Ordizia* aldizkarian. 1982, 44-45 orr. Tradizioak jasotzen du Inchaustiberri etxe behean eta inprobisatutako areto horretan haritz sendo batetik bi soka zintzilik zeudela buruzko eratzunak zintzilik zituztelarik. Egiten zituzten ariketak sendoak ziren, itzulipurdi bakoitzak egiteko arintasun harrigarria lortu arte, hanka bururaino igo eta dantza bakoitzaren puntuaketaren ariketa guztietan erraztasunez moldatuz.

106 Finadoen liburua, 6. zenb., 117 orr, 20 z. On Imanol Aldaregia Ordiziako orduko artzapeza zenari eskertzen diot bidalitako partidagatik.